

Форми правозастосовчої діяльності

Юхимюк Ольга Михайлівна,
к. юр. наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права
Волинського державного університету ім. Лесі Українки,
Волинська обл., м. Луцьк, вул. Винниченка, 30

Правозастосування по суті є найбільш об'ємною частиною юридичного процесу. Основне його спрямування – індивідуальне регулювання суспільних відносин. Роль і значення застосування права настільки велике, що часто цю форму реалізації права виділяють в самостійну, вказуючи, що правозастосування, як і правотворчість – це два особливих напрямки функціонування правової системи, тому дослідження проблеми правозастосування є надзвичайно актуальним.

Проблемою правозастосування в ракурсі розділу теорії права займали ряд науковців, зокрема, Рабінович П.М., Алексєєв А., Кельман М., Скакун О. та інші. Безпосередню увагу правозастосовчій діяльності приділили такі дослідники, як Лазарєв В., Недбайло П., Дюрягин І., Юсупов В. та ін.

Проте в теорії держави і права не існує єдиного визначення процесу правозастосування.

Цвік В.Д. визначає застосування права як правову форма діяльності уповноважених на те органів держави і посадових осіб по реалізації приписів норм матеріального права відносно конкретних життєвих випадків шляхом винесення індивідуально-конкретних рішень.[1, с. 361]

Професор П. М. Рабінович вважає, що застосування правових норм — це організаційно-правова діяльність компетентних органів, уповноважених на це громадських об'єднань або їх службових осіб, яка полягає у встановленні піднормативних, формально обов'язкових, індивідуальних правил поведінки персоніфікованих суб'єктів з метою створення умов, необхідних для реалізації ними таких норм. [2,с. 133]

В той же час Кельман М.С. вказує, що застосування правових норм — це державно-владна, організаційна діяльність компетентних органів держави і посадових осіб із реалізації правових норм стосовно конкретних життєвих ситуацій шляхом винесення індивідуально-правових рішень (приписів). [3, с. 428]

Ці визначення вказані як ілюстрація неоднозначності розуміння поняття «застосування права»; немає потреби в їх подальшому перерахуванні.

Застосування права здійснюється в суворо визначених законом процесуальних формах. І чим чіткіші, детальніше регламентовані ці форми, чим ефективніше застосовується право, тим надійніші гарантії прав та свобод громадян, тим суворіший режим законності.

Питання про форми правозастосування остаточно в юридичній літературі не з'ясовано, тому ми спробуємо проаналізувати різні підходи.

Радянські теоретики права виділяли лише дві форми правозастосування. Юсупов В.А. називає оперативно-виконавчу (регулятивну) та юрисдикційну правозастосовчу діяльність.[4, с. 12]

Оперативно-виконавча правозастосовча діяльність є основною формою роботи органів державного управління. Вона має організаційний характер, за її допомогою проводиться безперервний організаційний і регулятивний вплив суб'єктів, що управляють, на суб'єктів, якими управляють. В окремих випадках оперативно-розпорядче застосування права здійснюється за вказівкою вищестоящих органів державного управління. Але переважно воно реалізується за ініціативою самих суб'єктів правозастосування, які необхідно швидко реагувати на ситуації, що змінюються.

На сучасному етапі основне призначення оперативно-виконавчої діяльності — через прийняття правових актів індивідуального характеру щоденно організовувати фактичну діяльність органів державного управління.

Юрисдикційна правозастосовча діяльність здійснюється при необхідності відновити порушене право, а також при застосуванні примусу до учасників суспільних відносин.[4, с. 16]

Деякі інші радянські дослідники, а також сучасні науковці називають таку діяльність правоохоронною. Зокрема, Корнев А.П. виділяє також дві форми правозастосування: регулятивну і правоохоронну.[5, с. 58]

Призначення правоохоронної діяльності полягає в контролі за правомірністю поведінки суб'єктів права, у з'ясуванні обставин правопорушення та особи правопорушника, а також в накладенні санкцій на правопорушника. Правоохоронні органи перевіряють відповідність всієї фактичної діяльності громадян і посадових осіб нормам права та при виявленні невідповідності вживають необхідні засоби державного примусу, спрямовані на відновлення порушеного правопорядку, якщо це можливо, а також на покарання правопорушника.

Специфіка правоохоронної діяльності порівняно з оперативно-виконавчою, полягає в тому, що вона передбачає право державного органу застосувати до правопорушника засоби примусу і обов'язок правопорушника їх зазнати.

Поділ правозастосування на дві форми: оперативно-виконавчу та правоохоронну, підтримує також сучасний російський дослідник Марченко М.Н. [6, с.609]

Вітчизняні науковці дещо інакше розглядають форми правозастосування. Зокрема, колектив авторів на чолі з Цвіком М.В. серед таких форм називають оперативно-виконавчу, правоохоронну і правосуддя. Вони вказують, що правосуддя – це форма державної діяльності, яка полягає у вирішенні судом віднесених до його компетенції цивільних, кримінальних та інших справ. [7, с. 365] Також серед форм правозастосування виділяють правосуддя і автори на чолі з Кельманом М.С. [3, с. 430]

Разом з тим, в літературі висловлюється дещо інше бачення правосуддя. Правосуддя визнається один із напрямків правоохоронної діяльності, одне з найважливіших повноважень, здійснення яких зв'язане з функціонуванням судової влади. Аналізуючи основні ознаки правосуддя, його можна визначити як діяльність суду, здійснювану у формі цивільного, адміністративного,

кримінального, господарського та конституційного судочинства, яка проходить у встановлених законом процесуальних формах в судових засіданнях, за участю сторін і інших учасників процесу і полягає у встановленні фактичних обставин справи та з'ясуванні істини по розглянутій справі шляхом дослідження доказів та закінчується ухваленням рішення в справі із застосуванням норм відповідного матеріального закону.

Правосуддю приділяється провідне місце в здійсненні правоохоронної діяльності, що в першу чергу пов'язано з покладеними на правосуддя як основну форму реалізації судової влади держави завданнями.[7, с. 25]

Аналізуючи вищевикладені позиції вважаємо за доцільне визнати формами правозастосування оперативно-виконавчу (регулятивну) та правоохоронну діяльність. Разом з тим у правоохоронній діяльності, за критерієм статусу суб'єкта, який її здійснює, варто виділити правозастосування, здійснюване прокуратурою, міліцією, податковою службою, судом (правосуддя) та ін.

1. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів/М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л.Богачова та ін.;За ред.. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Харків:Право, 2002.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права і держави. Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2002.
3. Кельман М.С., Мурашин О. Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави і права: Підручник. – Львів:»Новий Світ-2000», 2003.
4. Юсупов В. А. Правоприменительная деятельность органов управления. – М.: Юрид.лит., 1979.
5. Корнев А.П. Нормы административного права и их применение. – М.: Юрид. лит., 1978.
6. Марченко М.Н. Теория государства и права: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004.
7. Тимченко С.М. Судові та правоохоронні органи України. Навчальний посібник. – К.:»Центр навчальної літератури», 2004.